

УДК: [343.35:338.2-057.34-027.584](477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.114>

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЇЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Шуп'яна М.Ю.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і кримінології

юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: 0000-0003-1569-6832

Шуп'яна М.Ю. Корупційна злочинність: основні аспекти її кримінологічної характеристики.

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту кримінологічної характеристики корупційної злочинності. Проаналізовано питання пов'язані із змістом ознак корупційної злочинності та його співвідношення із корупційним кримінальним правопорушенням. Автор акцентує увагу на тому, що корупційна злочинність як історично - мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціально негативне явище найбільш очевидно проявляється у корупційних кримінальних правопорушеннях. Проте, корупційна злочинність не ототожнюється з арифметичною сумою корупційних злочинів, оскільки додатково володіє ознаками, що надають їй особливих властивостей негативного соціального явища. Також у статті звернено увагу на те, що на відміну від корупційного кримінального правопорушення, корупційній злочинності притаманна самодетермінація (самовідтворення). Корупція створює умови свого відтворення завдяки тому, що негативно впливає на майбутній соціально-економічний та політичний порядок у державі. При цьому чим триваліший період масштабної корупції, тим більш проблемною буде протидія корупційній злочинності й усунення її наслідків. У статті автор також наголошує, що кримінологічна характеристика злочинності не враховує особистості злочинця, однак аналіз даного питання, в аспекті кримінологічної характеристики корупційної злочинності, доповнить та поглибить аналіз даного явища та є одним із аспектів аналізу рівня корупційної злочинності. Щодо характеристики корупціонера, необхідно орієнтуватися на чинне кримінальне законодавство, зокрема з огляду на те, кого законодавець відносить до суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень. Законодавець поділяє корупційні кримінальні правопорушення на дві групи, що водночас впливає на визначення їх суб'єкта. Якщо йдеться про корупційні кримінальні правопорушення, які вчиняються службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, то на цю ознаку, що обтяжує відповідальність, вказується у частинах других ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 410 КК України (виняток становить ст. 357 КК України, в якій така ознака зазначена в ч. 1 цієї статті), а отже, кваліфікація цих кримінальних правопорушень за частинами першими окреслених вище статей буде неможливою.

Ключові слова: корупційне кримінальне правопорушення, корупційна злочинність, корупціонер, службова особа, економічна злочинність.

Shupyana M.Y. Corruption crime: main aspects of its criminological characteristics.

The article is devoted to highlighting the essence and content of the criminological characteristics of corruption crime. Issues related to the content of the signs of corruption crime and its correlation with corruption criminal offenses are analyzed. The author emphasizes that corruption crime as a historically variable, relatively massive, stable, self-determining, systemic-structural, socially negative phenomenon is most clearly manifested in corruption criminal offenses. However, corruption crime is not identified with the arithmetic sum of corruption crimes, since it additionally has features that give it special properties of a negative social phenomenon. The article also draws attention to the fact that, unlike corruption criminal offenses, corruption crime is characterized by self-determination. Corruption creates the conditions for its reproduction due to the fact that it negatively affects the future socio-economic and political order in the state. At the same time, the longer the period of large-scale corruption, the more problematic it will be to counteract corruption crime and eliminate its consequences. In the article, the author also emphasizes that the criminological characteristics of crime do not take into account the personality of the criminal, however the analysis of this issue, in terms of the criminological characteristics of corruption crime, will complement and deepen the analysis of this phenomenon and is one of the aspects of the analysis of the level of corruption crime. Regarding the characteristics of a corrupt person, it is necessary to focus on the current criminal legislation, in

particular, considering who the legislator considers to be the subjects of corruption criminal offenses. The legislator divides corruption criminal offenses into two groups, which at the same time affects the definition of their subject.

Key words: corruption criminal offense, corruption crime, corrupt official, official, economic crime.

Постановка проблеми. Соціальним (а за своєю суттю асоціальне, аморальне і протиправне) явищем, вплив якого поширюється на переважну більшість населення практично в усіх країнах світу, девальвуючи систему соціальних цінностей і пріоритетів, потреб та інтересів, практично всіх сфер суспільного життя та форм суспільної свідомості є корупція. Дане явище офіційно визнано однією з головних загроз національній безпеці в Україні. Керівництво держави, усвідомлюючи та визнаючи наявність загрози, створює державно-правовий механізм з її викорінення шляхом усунення передумов її існування через упровадження системи превентивних заходів, а також удосконалення правових та організаційних засад запобігання й протидії корупції. Враховуючи наведене, необхідно наголосити, що важливого значення для ефективності заходів пов'язаних з запобіганням та протидією корупції, набуває принцип змістовної визначеності правотворчої та правозастосовної діяльності, основним елементом реалізації якого окрім дефініції поняття «корупція» є характеристика корупційної злочинності. Саме за допомогою аналізу основних аспектів корупційної злочинності ми можемо з'ясувати його сутність та виділити характерні ознаки, що відмежовують його від інших соціальних явищ. Актуальність даного питання пов'язана із потребою удосконалення законодавчого визначення поняття «корупція», зокрема в аспекті його змістовної повноти та універсальності, як важливої складової його існування та правильного застосування. Вищенаведене, а також процеси євроінтеграції, свідчать про актуальність даного питання у руслі удосконалення законодавчих положень та системи органів, які здійснюють запобігання та протидію корупції.

Стан дослідження. Теоретичним і практичним проблемами пов'язаними із питанням аналізу корупційної злочинності приділялась увага у роботах В.М. Трепак, А.С. Політова, О.Є. Користіна, М.І. Мельника, А.П. Закалюк та інші, які проаналізували та розвинули існуючі наукові уявлення з цього питання. Однак, не зважаючи на вказане, необхідно зазначити, що у сучасній юридичній літературі з кримінології, мають місце поки що початкові спроби дослідження питання пов'язаного із аналізом корупційної злочинності, зокрема такої її складової, як особа корупційного злочинця.

Саме тому, **метою статті** є детальний аналіз чинного законодавства і юридичної літератури, а також подальша розробка питання пов'язаного із сутністю та змістом корупційної злочинності.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно зазначити, що у кримінологічній науці на даний момент відсутнє єдине визначення поняття «кримінологічна характеристика».

Досліджуючи поняття кримінологічної характеристики корупційної злочинності первинним аспектом, який є основою глибинного дослідження даного поняття є аналіз поняття корупційної злочинності.

Корупційна злочинність як історично - мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціально негативне явище найбільш очевидно проявляється у корупційних кримінальних правопорушеннях. Проте, корупційна злочинність не ототожнюється з арифметичною сумою корупційних злочинів, оскільки додатково володіє ознаками, що надають їй особливих властивостей негативного соціального явища. Для з'ясування специфіки корупційної злочинності необхідно уточнити сутнісний зміст її ознак у сучасних умовах [1, с. 357].

Історична мінливість як ознака корупційної злочинності, виявляється у тому, що у різних соціально-політичних та економічних формаціях існує так звана «своя» особлива корупція. Так, у сучасних демократичних системах політичного життя і управління корупція переходить «в тінь» або частково виявляється та залишається не контрольованою. На історичну мінливість корупційної злочинності також може вказувати виникнення нових корупційних практик, зокрема:

- призначення на посаду за хабар на певний термін, який заздалегідь обумовлюється з «покупцем» (до цього часу «продаж» посад, зазвичай, відбувався безстроково);
- невиконання підлеглими прямих вказівок керівника, якщо це суперечать корупційним інтересам (домінує в правоохоронних органах).

Відносна масовість вказує на те, що корупційна злочинність проявляється не в окремих корупційних злочинах, а у множині діянь, чисельність яких постійно змінюється. До того ж корупційна злочинність поширюється в глобальному масштабі й притаманна як бідним, так і багатим державам.

Стійкість (сталість) як ознака корупційної злочинності полягає в тому, що не можна очікувати різкої зміни структури чи стану корупційної злочинності через відносно незначні проміжки часу (місяць, квартал, рік). Коливання деяких показників корупційної злочинності, як зазначає М.І. Карпенко, з великою вірогідністю швидше свідчать про недоліки обліку корупційних злочинів чи про

зміни до кримінального закону, яким криміналізуються (чи декриміналізуються) окремі форми корупційної поведінки, а ніж про реальні зміни стану корупційної злочинності [2, с. 116-117].

На відміну від корупційного кримінального правопорушення, корупційній злочинності притаманна самодетермінація, тобто самовідтворення. Корупція створює умови свого відтворення завдяки тому, що негативно впливає на майбутній соціально-економічний та політичний порядок у державі. При цьому чим триваліший період масштабної корупції, тим більш проблемною буде протидія корупційній злочинності й усунення її наслідків; навіть за умови, що окремі корупційні фактори будуть ліквідовані [3, с. 109].

Системно-структурний характер корупційної злочинності, як зазначає А.Ю. Сунгуров, передусім, виявляється в тому, що їй притаманні властивості системи. Свідченням цього є виникнення корупційних мереж, до складу яких входять групи державних чиновників, що забезпечують відповідні рішення; комерційні та фінансові структури, що реалізують одержувані вигоди, пільги, доходи; силове прикриття зі сторони представників правоохоронних органів. При чому керівниками корупційних мереж зазвичай є високопоставлені чиновники та політики. Діяльність корупційних мереж переважно проявляється у формуванні взаємозалежностей й взаємозв'язків між чиновниками по вертикалі управління та по горизонталі управління, на різних рівнях, між різними відомствами й структурами. Ці взаємозв'язки та взаємозалежності спрямовані на систематичне вчинення корупційних угод для особистого збагачення, розподілу бюджетних засобів на користь структур, що входять у корупційну мережу, підвищення прибутків або одержання конкурентних переваг фінансово-кредитними та комерційними структурами, що входять у корупційну мережу [4, с. 108].

На системно-структурний характер корупційної злочинності, як зазначає М.І.Карпенко, також вказують стійкі взаємозалежності:

по-перше, корупційної злочинності та інших соціальних явищ (безробіття, соціальної несправедливості, економічної, політичної, духовної кризи тощо);

по-друге, корупційної злочинності з іншими видами злочинності й насамперед, організованою злочинністю, економічною злочинністю, наркозлочинністю, політичною злочинністю [5, с. 658].

Щодо поняття кримінологічної характеристики злочинності, то як зазначало вище у кримінологічній науці відсутнє єдине визначення даного поняття.

Так, на думку А.І. Алексєєва, Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецової, Г.М. Міньковського та інших вчених, кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особистість злочинця, причини і умови скоєння відповідної групи злочинів, а також заходи попереджувального впливу.

Проблему змісту кримінологічної характеристики злочинності розглядає також В.Б. Ястребов. Він вважає, що зміст такої характеристики утворює сукупність відповідних елементів, до яких слід віднести: ознаки, що описують просторово-часові аспекти злочинності; детермінаційні властивості злочинних проявів; ознаки й особливості, що мають значення для організації попереджувальної діяльності .

Такі вчені, як А.Ф. Зелінський та О.Г. Кальман наголошували на тому, що кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи скоєння злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час скоєння, а також особливості особистості суб'єктів злочинів [6, с. 56-57].

Отже, як бачимо окремі науковці поряд з аналізом злочинності як явища починають залучати до цього процесу інші елементи предмета кримінології, а саме детермінанти (причини та умови) злочинності, особистість злочинця та систему протидії злочинності.

Справа полягає в тому, що всі ці елементи хоча і пов'язані зі злочинністю, але мають своє самостійне значення та зміст, і ні в жодному разі не поглинаються злочинністю як явищем. Так, наприклад, коли окремі науковці дають кримінологічну характеристику злочинності (видам злочинності), то здійснюють аналіз як детермінантів злочинності, так і системи протидії. У даному аспекті слушною є позиція Фіалка М.І., який зазначає, що чинники, що утворюють детермінанти злочинності, хоча і мають в окремих випадках негативний характер, але не мають при цьому злочинного характеру [7, с. 57].

Дискусійним у літературі також є питання, чи потрібно в межах кримінологічної характеристики аналізувати особистість злочинця. Справа полягає в тому, що прибічники такого підходу базують свою точку зору на тому, що злочинність як соціальне явище не може існувати окремо від свого носія, а саме особистості злочинця.

Все це було б безумовним, якби мова йшла про окреме кримінальне правопорушення. Так, в цій ситуації окреме кримінальне правопорушення у кримінології розглядається як індивідуальна злочинна поведінка і має свій відповідний механізм, в якому обов'язково присутня і особистість злочинця. Погоджуючись у даному аспекті із позицією Фіалка М.І., найбільш оптимальним, на

наш погляд, визначення злочинності, яке виокремлює основні ознаки даного явища, дав свого часу Л.М. Давиденко. Злочинність він розуміє як історично мінливе, соціальне явище, яке являє собою систему передбачених кримінальними законами діянь, що вчиняються на певній території або серед членів певних соціальних груп упродовж певного проміжку часу. Тому відповідь на це питання, на нашу думку, полягає в розумінні самого змісту поняття «злочинності». Тобто, мова йде про те, що саме розуміння злочинності не містить в собі поєднання самого явища і особистості злочинця [8, с. 168]. У цьому випадку необхідно наголосити, що кримінологічна характеристика не враховує особистості злочинця, однак аналіз даного питання в аспекті кримінологічної характеристики корупційної злочинності доповнить та поглибить аналіз даного явища та є одним із аспектів аналізу рівня корупційної злочинності. Щодо характеристики злочинця-корупціонера, необхідно орієнтуватися на чинне кримінальне законодавство, зокрема з огляду на те, кого законодавець відносить до суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень. Законодавець поділяє корупційні кримінальні правопорушення на дві групи, що водночас впливає на визначення суб'єкта вчинення даних кримінальних правопорушень та законодавчого регулювання даного питання. Якщо йдеться про корупційні кримінальні правопорушення, які вчиняються службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, то на цю ознаку, що обтяжує відповідальність, вказується у частинах інших ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 410 КК України (виняток становить ст. 357 КК України, в якій така ознака зазначена в ч. 1 цієї статті), а отже, кваліфікація цих кримінальних правопорушень за частинами першими окреслених вище статей буде неможливою. Іншими словами, неможна ставити у вину ті дії, які закон вважає нехарактерними для протиправної поведінки службової особи, котра зловживає своїм становищем.

Поряд з цим суб'єктами корупційних кримінальних правопорушень можуть бути і загальні суб'єкти (зокрема, при вчиненні пропозиції, обіцянки або неправомірної вигоди службовій особі – ст. 369 КК України).

При цьому термін «службова особа» у КК України визначається двічі – у п. 1 та п. 2 примітки до ст. 364 та у ч. 3 ст. 18 КК України. Відмінність між ними полягає в тому, що: а) у першому з них згадується про державні чи комунальні підприємства, установи чи організації, тоді як у другому такого обмеження немає; б) перше визначення стосується вузького і вичерпного кола злочинів, а саме тих, що передбачені ст.ст. 364, 368, 368-5, 369 КК України, тоді як друге поширюється на решту корупційних злочинів, за винятком посягання, відповідальність за яке передбачена ст. 410, оскільки в останньому випадку суб'єктом злочину буде військова службова особа, визначення якої дається у п. 1 примітки до ст. 425 КК України [9, с. 66-67].

Так, відповідно до ч. 3 ст. 18 та п.1 примітки до ст. 364 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Дане визначення містить спеціальні ознаки, які притаманні службовій особі, як спеціальному суб'єкту, які вказують на її особливості та відмежовують її від інших спеціальних суб'єктів.

Згідно з ч. 4 ст. 18 та п. 2 примітки до ст. 364 КК України службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів [10].

Висновки. Отже, корупційна злочинність як історично мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціально негативне явище найбільш очевидно проявляється у корупційних кримінальних правопорушеннях. Проте корупційна злочинність не ототожнюється з арифметичною сумою корупційних злочинів, оскільки додатково володіє ознаками, що надають їй особливих властивостей негативного соціального явища. Історична мінливість як ознака корупційної злочинності виявляється у тому, що у різних соціально-політичних та економічних формаціях існує так звана «своя» особлива корупція. Так, у сучасних демократичних системах політичного

життя і управління корупція переходить «в тінь» або частково виявляється та залишається не контрольованою. На історичну мінливість корупційної злочинності також може вказувати виникнення нових корупційних практик. Відносна масовість вказує на те, що корупційна злочинність проявляється не в окремих корупційних злочинах, а у множині діянь, чисельність яких постійно змінюється. До того ж корупційна злочинність поширюється в глобальному масштабі й притаманна як бідним, так і багатим державам. Стійкість (сталість) як ознака корупційної злочинності полягає в тому, що не можна очікувати різкої зміни структури чи стану корупційної злочинності через відносно незначні проміжки часу (місяць, квартал, рік). На відміну від корупційного кримінального правопорушення, корупційній злочинності притаманна самодетермінація, тобто самовідтворення. Корупція створює умови свого відтворення завдяки тому, що негативно впливає на майбутній соціально-економічний та політичний порядок у державі. При цьому чим триваліший період масштабної корупції, тим більш проблемною буде протидія корупційній злочинності й усунення її наслідків; навіть за умови, що окремі корупційні фактори будуть ліквідовані. З наведеного вище ми можемо зробити висновок, що при аналізі питання кримінологічної злочинності мова йде про розуміння злочинності, яке не містить в собі поєднання самого явища і особистості злочинця. Отже, кримінологічна характеристика злочинності не враховує особистості злочинця, однак аналіз даного питання в аспекті кримінологічної характеристики корупційної злочинності доповнить та поглибить аналіз даного явища та є одним із аспектів аналізу рівня корупційної злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маслій І.В. Корупційна злочинність та її кримінологічна характеристика. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2013. Вип. 70. С. 356–364.
2. Тимошенко В.І., Шакун В.І. Теоретичні основи кримінології: *монографія*. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.
3. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: *монографія*. Київ: Атіка, 2001. 304 с.
4. Дорош А.О. Проблеми визначення поняття корупційного злочину. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 108–110.
5. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. К.: «Ін Юре», 2007. 424 с.; Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. К.: «Ін Юре», 2007. 712 с.
6. Шевченко О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: дис. На здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К.: НАВС, 2012. 241 с.
7. Карпенко М.І., Пашковський В.В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 54–61.
8. Музичук О.М., Лук'яненко С.В. Поняття та ознаки корупції та корупційних злочинів. *Європейські перспективи*, 2023. № 2. С. 167–171.
9. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця. *Науковий часопис Національної Академії Прокуратури України*, 2014. № 3. С. 65–71.
10. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/conv>.